

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національного університету водного господарства та природокористування
Надслучанський інститут**

**Надслучанський
ІНСТИТУТ**

02-88

Конспект лекцій

з навчальної дисципліни

«СОЦІАЛЬНЕ ЛІСІВНИЦТВО»

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

за спеціальністю 205 «Лісове господарство»

денної та заочної форми навчання

Березне - 2020

Конспект лекцій навчальної дисципліни «Соціальне лісівництво» для студентів спеціальності 205 “Лісове господарство” всіх форм навчання / Фізик І.В., Грицюк В.В., Лисюк О.Р.,- Березне: Надслучанський інститут, 2020 р.

Укладач : Фізик І.В., доцент, к. с/г н., Грицюк В.В., старший викладач, Лисюк О.Р., викладач

Відповідальний за випуск:

Рекомендовано до друку методичною радою інституту

Протокол №__ від «__»_____ 2020 р.

© Фізик І.В., 2020
© Грицюк В.В., 2020
© Лисюк О.Р., 2020
© НСІ НУВГП, 2020

Тема 1. ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ПРО ДИСЦИПЛІНУ

План

1. Загальний огляд соціального лісівництва.
2. Поняття про соціальне лісівництво.
3. Мета та завдання соціального лісівництва.

Література

Войтович Р.В. Механізм реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво НАДУ, 2007. – 72 с.

Таллерт Л., Репортінг Г., Полякова Л. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві. Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління. – Київ: Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління, 2007. – 177 с.

1. Загальний огляд соціального лісівництва.

Зміни, що відбуваються у суспільстві мають неабиякий вплив на відношення до лісів і лісового господарства. Зараз у світі, з його урбанізацією, розвитком технології і глобалізації, багато людей стали віддаленими від природи. Вони не уявляють важливості лісів і ролі лісового господарства.

Але разом з цим сьогодні як ніколи питання управління лісами, заготівлі та обробки деревини є предметом обговорення громадськості не тільки в нашій країні, але і у всьому світі. Згідно з проведеними дослідженнями, лише мала частина українців знайома з різними аспектами сталого ведення лісового господарства. Більшість вважає, що площа щорічно створених лісів недостатня, рубки в Україні надмірні, а майже половина деревини заготовлюється нелегально. Таким чином ситуація в Україні подібна до ситуації в багатьох інших країнах, де небагато людей розуміють значення лісу і питань ведення лісового господарства, не знають значущість економічного потенціалу лісового сектора і сприймають його відособленим.

В Україні формуються якісно нові відносини між органами державної влади, зокрема виконавчої, громадянами, їх об'єднаннями, засобами масової інформації та іншими інститутами громадянського суспільства. Ці відносини будуються на засадах партнерства та взаємної відповідальності, відкритості й прозорості.

Взаємодія лісівників з громадськістю є невід'ємною складовою у підготовці спеціалістів лісового господарства. Майбутній спеціаліст повинен глибоко засвоїти засади комунікації та зв'язків з громадськістю, щоб грамотно здійснювати свою практичну діяльність у будь-якій сфері лісогосподарського виробництва, оскільки зміни, що відбуваються у суспільстві мають істотний вплив на ставлення населення до лісів і мисливського господарства. Зараз у світі з його урбанізацією, розвитком технологій та глобалізації багато людей стали віддаленими від природи. Вони не уявляють значення лісів у стабілізації екології Планети.

Сьогодні, як ніколи, питання управління лісовим і мисливським господарством, заготівлі деревини, полювання на тварин є предметом обговорення громадськості не тільки в нашій країні, але й у всьому світі. Згідно з проведеними дослідженнями, лише мала частина українців знайома з окремими аспектами сталого ведення лісового і мисливського господарства.

П'ятдесят років тому вважалося, що лише інформаційний структурний підрозділ установи чи підприємства має підтримувати комунікацію із зовнішнім світом. Сьогодні комунікацією займаються всі. Сучасна комунікаційна теорія вказує на протилежне: комунікацією займаються всі. Неможливо відмовитися від комунікації.

Дослідження вказують, що лише 7-10 % загальної зовнішньої комунікації організації надходить від інформаційного відділу. Принаймні 90 % зовнішньої комунікації здійснюється іншими відділами та особами.

Цей висновок несе кілька важливих наслідків:

Комунікаційне планування має охоплювати весь орган влади. Весь персонал має знати, як спілкуватися із громадськістю та розуміти роль комунікації в організації. Особливо важливо, щоб начальники структурних підрозділів добре знали на цьому питанні. Комунікація має входити до усіх видів діяльності. Оскільки комунікація — це частина будь-якого процесу, важливо з'ясувати, як вона має проходити.

Іншими словами, більшість значних комунікаційних заходів мають починатися з внутрішньої комунікації в органі влади. Інформаційний структурний підрозділ або відділ зв'язків з громадськістю має відповідати за організацію внутрішніх комунікацій, але у комунікаційному процесі повинен брати участь весь персонал.

2. Поняття про соціальне лісівництво.

Соціальне лісівництво – наука, що вивчає особливості взаємодії соціальних суб'єктів (людей, спільнот, організацій та соціальних інститутів), котрі займаються охороною, відтворенням та використанням лісових і мисливських ресурсів, з тими соціальними суб'єктами, інтереси яких пов'язані з цією діяльністю. Міждисциплінарний статус курсу. Зв'язок соціального лісівництва з наукою про біосферу, іншими дисциплінами. Сутність теорії коеволюції суспільства і природи та нової екологічної парадигми як методологічної основи і теоретичного фундаменту соціального лісівництва. Соціальна та економічна складові доктрини сталого розвитку. Соціальні процеси і явища, що властиві лісовому і мисливському господарству як соціальній системі та соціальному інституту.

3. Мета та завдання соціального лісівництва.

Засади соціального лісівництва у контексті сталого соціально-економічного розвитку, багатофункціонального, наближеного до природи ведення лісового господарства, охорони довкілля і раціонального природокористування. Вплив соціально-економічних змін на ставлення людей до лісів, лісового і мисливського господарства. Значення інформації, комунікації та зв'язків з громадськістю для

ведення лісового й мисливського господарства. Прогресивний досвід роботи з громадськістю у лісовому і мисливському господарстві зарубіжних країн.

Основні завдання курсу «Соціальне лісівництво» полягають у вивченні соціальних процесів і явищ, властивих лісовому і мисливському господарству як соціальній системі та соціальному інституту і формуванні компетентності випускника в соціальних аспектах функціонування лісового і мисливського господарства, розумінні й управлінні системи «ліс-соціум», забезпеченні позитивного ставлення населення до лісових екосистем.

Тема 2. ІНФОРМАЦІЙНІ СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ УСТАНОВ І ПІДПРИЄМСТВ СИСТЕМИ ДЕРЖКОМЛІСГОСПУ

План

1. Основні завдання інформаційних підрозділів установ і підприємств системи Держкомлісгоспу у сфері комунікації та роботи з громадськістю
2. Функцій інформаційних структурних підрозділів
3. Принципи діяльності інформаційно структурних підрозділів
4. Обов'язки прес-центрів
5. Законодавча база у сфері комунікації та зв'язків з громадкістю

Література

Войтович Р.В. Механізм реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво НАДУ, 2007. – 72 с.

Таллерт Л., Репортінг Г., Полякова Л. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві. Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління. – Київ: Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління, 2007. – 177 с.

Структурні підрозділи з питань взаємодії зі ЗМІ та зв'язків з громадськістю були створені в апараті Держкомлісгоспу та обласних управлінь у 2002 році з метою надання системного характеру роботі з питань взаємодії із ЗМІ та громадськістю (Указ Президента України від 1 серпня 2002 р. № 863 та відповідне доручення Президента України 21 серпня 2002 р. № 1-1/1086).

Однак, внаслідок створення цих підрозділів у межах граничної чисельності працівників апарату та фінансування, фактору новизни для сфери державного управління щодо виконання цієї роботи, виникла низка проблемних питань, особливо з огляду на недостатнє фінансування проведення інформаційних заходів та акцій та у більшості випадків відсутність відповідної професійної підготовки.

1. Основні завдання інформаційних підрозділів установ і підприємств системи Держкомлісгоспу у сфері комунікації та роботи з громадськістю.

Основними завданнями інформаційних підрозділів установ і підприємств системи Держкомлісгоспу у сфері комунікації та роботи з громадськістю є:

- ◆ Регулярне, оперативне, об'єктивне інформування суспільства про діяльність лісового господарства та популяризація лісових знань
- ◆ Відповіді на запити преси та надання інформаційних послуг ЗМІ, урядовим і неурядовим організаціям та громадськості
- ◆ Залучення громадськості до прийняття важливих для широкого загалу управлінських рішень щодо лісів

- ◆ Забезпечення доступу громадськості до достовірної відкритої інформації щодо стану лісів та ведення господарства в них

- ◆ Моніторинг преси, телевізійних та радіо програм, організація досліджень суспільної думки, оцінка результатів проведених PR заходів,

- ◆ Оприлюднення суспільно-важливих нормативно-правових актів щодо лісів

- ◆ Підготовка аналітичних матеріалів для інформування керівників відомства про існуючу та можливу реакцію суспільства на політику, що проводиться або планується.

2. Функцій інформаційних структурних підрозділів

Структура інформаційних структурних підрозділів повинна бути сформована таким чином, щоб було можливим виконання наступних функцій: стратегічна, інформаційна, оперативна, консультативна, аналітична, планувальна.

3. Принципи діяльності інформаційно-структурних підрозділів

Принципи діяльності зазначених підрозділів повинні бути наступними: відкритість, прозорість, оперативність, компетентність, професіоналізм, творчий підхід, лояльність та неупередженість, дотримання культури ділового спілкування, узгодженість і системність в роботі, дотримання етичних норм та норм чинного законодавства.

4. Обов'язки прес-центрів

З метою покращення роботи з громадськістю необхідне створення прес-центрів у підпорядкуванні обласних управлінь лісового господарства із залученням до роботи професійних журналістів. Серед інших до сфери їх обов'язків повинно відноситися наступне:

- ◆ Забезпечення повноти і оперативності інформації про діяльність організації та формування її позитивного іміджу.

- ◆ Підготовка матеріалів для публікацій та проведення PR заходів.

- ◆ Навчання співробітників основам комунікативної теорії. ◆ Відповідь на запити журналістів.

- ◆ Координація зв'язків з центральними ЗМІ.

- ◆ Взаємодія з регіональними виданнями (у тому числі обласними).

- ◆ Створення оптимальних умов для роботи (і відпочинку) журналістів.

- ◆ Моніторинг інформаційного простору.

- ◆ Ефективний менеджмент в умовах кризи.

5. Законодавча база у сфері комунікації та зв'язків з громадкістю

Питання комунікації та зв'язків з громадськістю регулюється наступними законодавчими актами:

- ◆ Конституція України.
- ◆ Закон України „Про друковані засоби масової інформації (пресу)”.
- ◆ Закон України „Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації”.
- ◆ Закон України „Про державну таємницю”.
- ◆ Закон України „Про інформацію”.
- ◆ Постанови Кабінету Міністрів України.
- ◆ Міжнародні документи. (на сервері Верховної Ради України)

Тема 3. ЗАГАЛЬНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

План

1. Загальні цілі та направлення роботи з громадськістю
2. Загальні принципи роботи
3. Загальні форми та методи роботи з громадськістю

Література

Войтович Р.В. Механізм реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво НАДУ, 2007. – 72 с.

Таллерт Л., Репортінг Г., Полякова Л. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві. Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління. – Київ: Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління, 2007. – 177 с.

1. Загальні цілі та направлення роботи з громадськістю

Зважаючи на зростаючу віддаленість суспільства від природи у своїй роботі з громадськістю інформаційні підрозділи повинні враховувати наступні цілі:

- ◆ Підвищення уваги і інтересу громадськості до лісового сектора шляхом передачі адекватного повідомлення або ідеї, що зачіпає інтереси населення.

- ◆ виправлення сприйняття лісового сектора і його проблем суспільством шляхом створення діалогу. Обмін інформацією повинен бути організований на взаємовигідній основі. Це потрібно як для відтворення почуття довіри між зацікавленими сторонами так і для кращого інформування політиків та лідерів рухів щодо основних досягнень та проблем лісового господарства.

- ◆ Підвищення усвідомленості і соціальної дієвості шляхом підтримки суспільством ведення лісового господарства, внаслідок чого формується нове відношення до вирішення проблем лісового господарства і зміцнюється взаємозв'язок між лісовим господарством і суспільством в цілому.

2. Загальні принципи роботи

У процесі професійного спілкування з громадськістю повинно бути передбачені наступні аспекти:

- ◆ Як зробити так, щоб послання було зрозумілим для суспільства.

- ◆ Як добитися довіри від людей залучених у процес комунікації.

З огляду на бажання бути зрозумілим суспільством потрібно додержуватись наступних принципів: доцільність; фокусувати увагу на проблемах людей; щоб привернути увагу людей, необхідно говорити про те що їм зрозуміло та близьке;

постійність; ясність; використовувати просте повідомлення і зображення; безперервність; забезпечити стабільність передачі послання.

З огляду на формування довіри між людьми, що залучені до процесу комунікації, потрібно дотримуватись наступних якостей: чесність; відсутність пропаганди; признання помилок (якщо вони є); надійність; притримуватись обіцянок та планів; бути відповідальним, відкритість і т. д.

3. Загальні форми та методи роботи з громадськістю

Серед різноманітних можливих форм роботи з громадськістю у лісовому господарстві рекомендується використання наступних форм: створення власного досвіду щодо лісового господарства, обмін інформацією та комунікація, формальні процедури, використання ЗМІ, роз'яснювальна робота з населенням, публікації, підготовка та навчання, активна участь.

Тема 4-5. ЗАГАЛЬНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

План

1. Інформації
2. Типи та аспекти комунікації зі ЗМІ
3. Типи журналістів
4. Прямі контакти зі ЗМІ
5. Розповсюдження інформації для преси
6. Використання Інтернет як засобу комунікації
7. База даних засобів масової інформації та журналістів

Література

Войтович Р.В. Механізм реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво НАДУ, 2007. – 72 с.

Таллерт Л., Репортінг Г., Полякова Л. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві. Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління. – Київ: Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління, 2007. – 177 с.

1. Інформації

Засоби масової інформації – це життєво важливий інструмент у забезпеченні громадськості потрібними фактами та інформацією, яка дозволяє людям робити свідомий вибір. У цивілізованому світі лишилось дуже мало країн із збереженим інститутом державних ЗМІ. Незалежно від того, як скоро відбудеться їх роздержавлення в Україні, плідно співпрацювати з не підконтрольною владі пресою варто вже сьогодні.

2. Типи та аспекти комунікації зі ЗМІ

Відрізняють наступні типи комунікації із засобами масової інформації: «Чорні відносини», «Сірі відносини», «Білі відносини». На характер спілкування із журналістами впливає те яким чином ця співпраця організована. Це може бути: офіційна комунікація; постійне надання інформації; неформальна комунікація залучення журналістів до роботи у інформаційних підрозділах; нештатна співпраця з редакцією.

3. Типи журналістів

При налагодженні контактів із журналістами потрібно пам'ятати, що існує декілька типів журналістів відповідно до класифікації. Е.Котикової: тип перший – умовна назва «одержимий»; тип другий – умовна назва «свій хлопець»; тип третій –

«інтелектуал»; тип четвертий – «демонстративний», тип п'ятий – «професіонал»; тип шостий – «ніякий».

4. Прямі контакти зі ЗМІ

Існують наступні види прямих контактів зі ЗМІ: прес-конференції, інтерв'ю, брифінги, прес-сніданки чи обіди, прес-тур, день відкритих дверей, презентації, семінар.

5. Розповсюдження інформації для преси

Серед основних методів розповсюдження інформації для преси потрібно виділити наступні: прес-реліз, інформаційний бюлетень, шаблон релізу, заяви для друку, спростування, прес-огляди, друковані матеріали, реклама в друкованих ЗМІ, телевізійна і радіо реклама, кампанія на бігбордах.

6. Використання Інтернет як засобу комунікації

Інтернет сьогодні стає визнаним засобом масової інформації, що представляє широкі верстви населення та більшість традиційних ЗМІ, і є середовищем формування суспільної думки. З іншого боку Інтернет характеризується відсутністю централізованої структури, що обумовлює відсутність в мережі цензури.

За допомогою Інтернет можна дослідити питання, що обговорюються, зробити список електронних адрес ЗМІ, зробити відомою назву вашої організації, знайти важливі сайти для посилань, віднайти як саме подається питання, що Вас цікавить та вирішити багато інших питань. Цей канал комунікації характеризується швидкістю розповсюдження інформації. Інтернет дозволяє суттєво знизити витрати на зв'язки з громадськістю за рахунок перенесення акценту з традиційних засобів інформації на мережеві. Його перевагами перед звичайними ЗМІ є більш низька собівартість, можливість поновлення інформації в реальному часі без будь-яких витрат на оперативність змін, цілодобова доступність інформації та відсутність просторових обмежень на доступ до неї.

7. База даних засобів масової інформації та журналістів

В процесі спілкування з журналістами і ЗМІ, а також появи публікацій у Вас неминуче виникне потреба в організації доступу до даних і публікацій. Ця база даних може бути організована у вигляді інформаційних карт або файлів, що включають наступну інформацію: назва видання, регіон розповсюдження, тираж, адреса, телефон, факс, адреса електронної пошти, дані про редактора, цільова група, контактні особи, додаткові дані, відомості про публікації.

Необхідно зробити повний список всіх ЗМІ, що мають відношення до лісового сектору по наступним категоріям: газети, журнали, телебачення, радіо, Інтернет.

Тема 6. ЯК ВІДПОВІДАТИ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАПИТ

План

1. Загальні засади інформування
2. До яких документів доступ обмежений
3. Терміни виконання інформаційних запитів

Література

Войтович Р.В. Механізм реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво НАДУ, 2007. – 72 с.

Таллерт Л., Репортінг Г., Полякова Л. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві. Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління. – Київ: Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління, 2007. – 177 с.

1. Загальні засади інформування

Складовою права громадян на інформацію, гарантованого ст. 34 Конституції України та ст. 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є право на своєчасне отримання повної та неупередженої інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Це право передбачає можливість вільно збирати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Ст. 32 Закону України „Про інформацію” передбачає, що громадяни мають право звертатися до державних органів з запитом про:

- ◆ надання можливості для ознайомлення з офіційними документами;
- ◆ надання будь-якого офіційного документа;
- ◆ надання письмової або усної інформації про діяльність органів законодавчої, виконавчої або судової влади, їх посадових осіб з окремих питань.

Органи виконавчої влади, їх посадові особи зобов'язані надати запитувану інформацію, що стосується їх діяльності в той спосіб, про який просить запитувач інформації: письмово, усно або по телефону. Закон також передбачає, що інформація може бути надана через публічні виступи своїх посадових осіб, однак, якщо запитувач інформації звернувся з інформаційним запитом, йому не можна відмовити в наданні інформації, посилаючись на те, що ця інформація вже була або буде оприлюднена в публічному виступі/на прес-конференції/ в офіційному виданні.

2. До яких документів доступ обмежений

Законодавство України забороняє обмежувати доступ до інформації про:

- ◆ стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;

- ◆ аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- ◆ про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування, соціальне забезпечення, соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- ◆ стосовно стану справ із правами і свободами людини і громадянина та фактів їх порушень;
- ◆ про незаконні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб;
- ◆ іншу інформацію, доступ до якої відповідно до законів України та міжнародних договорів не може бути обмеженим.

Зазначена інформація не може бути віднесена до державної таємниці (ч.3,4 ст. 8 ЗУ „Про державну таємницю”) та до конфіденційної інформації, що є власністю держави (ч. 4 ст. 30 ЗУ „Про інформацію”). Така інформація є суспільно значимою, необхідною громадянам для реалізації їхніх прав, тому право громадськості знати таку інформацію переважає право власника на її захист (ч. 11 ст. 30 ЗУ „Про інформацію”).

Однак, існує інформація, доступ до якої обмежений, відповідно вона не підлягає обов'язковому наданню за інформаційними запитами. Відповідно до ст. 37 ЗУ „Про інформацію” до такої інформації належать офіційні документи, які містять у собі:

- ◆ інформацію, визнану у встановленому порядку державною таємницею;
- ◆ конфіденційну інформацію;
- ◆ інформацію, що стосується особистого життя громадян;
- ◆ документи, що становлять внутрішню службову кореспонденцію (довідні записки, переписка між підрозділами та інше), якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю (тобто документи, що знаходяться у стадії розробки);
- ◆ інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернуто запит, може не надавати для ознайомлення документ, якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права вирішувати питання щодо її розсекречення;
- ◆ інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольної— фінансових відомств. Застосовуючи для відмови у задоволенні запиту одну з вищенаведених підстав необхідно пам'ятати, що кожне обмеження повинно відповідати наступним критеріям:
 - ◆ бути встановленим законом (тобто не можна відмовляти з підстав, не вписаних законодавчо);

- ◆ відповідати меті захисту (захищати чітко встановлений законний інтерес, а не мати на меті приховати інформацію);

- ◆ бути необхідним у демократичному суспільстві (має бути переконливо доведена необхідність обмеження доступу до документа).

3. Терміни виконання інформаційних запитів.

Відповідно до ст. 33 ЗУ „Про інформацію” відповідь на запит про надання письмової інформації повинна бути надана протягом місяця. Однак, треба мати на увазі, що журналісти користуються переважним правом на одержання інформації, оскільки їм це необхідно для виконання професійних обов’язків (ст. 29 ЗУ „Про інформацію”), а громадяни мають право на оперативне одержання через ЗМІ інформації про діяльність державних органів та їх посадових осіб (ст. 34 ЗУ „Про друковані ЗМІ (пресу)”. Отже, запитувана журналістами інформація, повинна бути надана якнайшвидше, беззволікань відповідно до міжнародних стандартів, викладених в Рекомендації (2002) Комітету Міністрів Ради Європи „Про доступ до офіційних документів”. Законодавство України не встановлює терміну, якщо запитувач вимагає усної /телефонної відповіді, тому слід керуватися наведеними вище стандартами Ради Європи і надавати відповідь у короткий термін, необхідний для підготовки відповіді на питання журналіста.

Відмова в задоволенні запиту надсилається запитувачу в письмовій формі з обов’язковим зазначення:

- ◆ посадової особи державної установи, яка відмовляє у задоволенні запиту;
- ◆ дати відмови;
- ◆ мотивованої підстави відмови;
- ◆ роз’яснення порядку оскарження відмови.

Тема 7. УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ КРИЗИ

Література

Войтович Р.В. Механізм реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Навчальний посібник. – Київ: Видавництво НАДУ, 2007. – 72 с.

Таллерт Л., Репортінг Г., Полякова Л. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві. Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління. – Київ: Державний комітет лісового господарства, науково-інформаційний центр лісоуправління, 2007. – 177 с.

Діяльність з управління кризою проходить у трьох напрямках – запобігання появі кризи, зменшення негативних наслідків кризи та створення позитивної основи для подальших дій організації.

Кризи завжди виникають раптово і несподівано. Події розгортаються одночасно, поширюються плітки, з усіх боків до організації звертаються за роз'ясненнями. Чим більша криза, тим більше циркулює непідтвердженої інформації. Що буде робити організація, чи буде робити офіційну заяву, спростовувати чутки? Усім важко отримати достовірну інформацію.

Типові помилки в умовах кризи – вичікувати, казати неправду, замовчувати, затуманювати, йти на конфронтацію. Нерішучість і сумніви викликають в громадськості враження некомпетентності та байдужості організації.

Існує два типи поведінки після виникнення кризи – активна та реактивна. В умовах кризи організація має:

1. Зайняти чітку й недвозначну позицію, відстоювати її, але достатньо гнучко реагувати на розвиток подій.
2. Залучити вище керівництво, зусилля якого з подолання кризи мають бути очевидними для громадськості: керівник має з'являтися у критичних місцях та на публіці.
3. Заручитися підтримкою власної позиції з боку поважних і авторитетних фахівців, аналітиків, провідних каналів інформації.
4. Організувати присутність керівництва в епіцентрі подій.
5. Централізувати комунікації – призначити людину, уповноважену робити офіційні заяви, і сформувати команду для підтримки її роботи.
6. Налагодити співпрацю зі ЗМІ і роз'яснювати власну точку зору. Перетворивши настирних журналістів у ворогів, організація програє.
7. Тримати в курсі справи власних співробітників – вони найближчі союзники.
8. Сприймати кризу цілісно, не роздмухуючи окремі етапи і ситуації.

9. Заздалегідь думати про позиціонування організації після подолання кризи. Вона може визнати вину за помилки, проте звертати увагу громадськості на поточні дії з подолання проблеми.

10. Здійснювати постійний моніторинг суспільної думки під час кризи і вносити корективи в інформаційні повідомлення.

На сході поширена думка, що в тіні кожної кризи приховується нова позитивна можливість.

Тема 8-9. Лісове господарство України

План

1. Загальна характеристика лісів України.
2. Власність на ліси.
3. Державне агентство лісових ресурсів України.
4. Пріоритетні напрямки діяльності.
5. Ведення лісового господарства на засадах збалансованого розвитку.
6. Лісовпорядкування, моніторинг і сертифікація лісів.

Роль лісів у підтримці стабільності біосфери сьогодні є загальноновизнаною. Тільки лісам, серед інших природних комплексів, притаманна максимальна властивість стабілізації довкілля, вони розглядаються як один із вирішальних чинників забезпечення життєдіяльності суспільства і як важлива ланка у системі сталого розвитку. Окрім того, ліс забезпечує людей деревиною та іншою лісовою продукцією. Використовуючи дерев'яні вироби, людина сповільнює темпи глобального потепління та загалом зменшує свій негативний вплив на клімат.

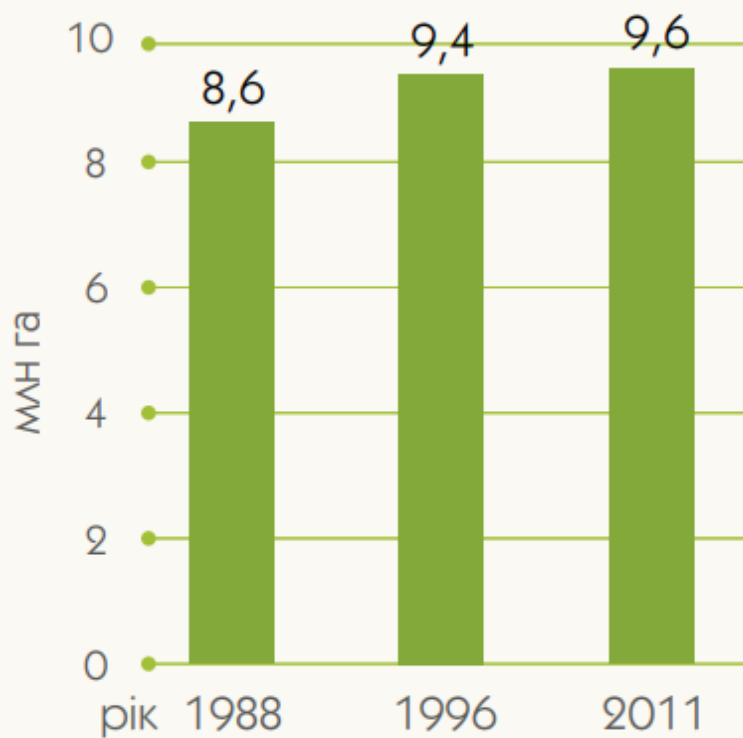
У 2015 році були прийняті доленосні документи для розвитку співробітництва щодо лісів – Міжнародні домовленості стосовно лісів до 2030 року в рамках Форуму ООН по лісах, Паризька Угода з особливою увагою до питань, що стосуються лісового господарства, а також Цілі збалансованого розвитку в рамках Порядку денного для сталого розвитку на період до 2030 року. У 2017 році був затверджений Генеральною Асамблеєю Стратегічний план ООН по лісах на період 2017–2030 роки.

Період незалежного розвитку України – це період становлення ринкової системи господарювання. Політичні та економічні зміни обумовили перед лісовим господарством країни нові завдання, які пов'язані зі зміною пріоритетів у суспільстві в цілому.

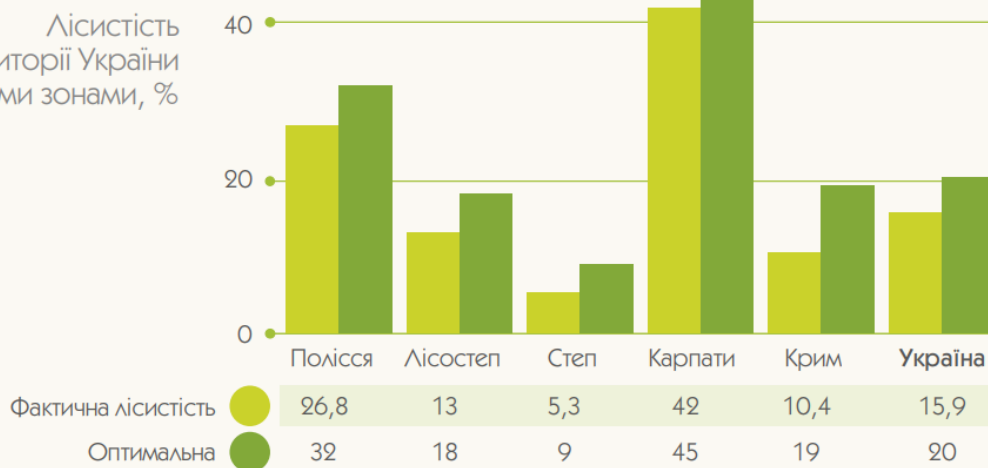
1. Загальна характеристика лісів України

Загальна площа лісових ділянок України становить 10,4 млн га. Ліси за призначенням і розміщенням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та інші) функції, мають обмежене експлуатаційне значення. Лісистість України становить 15,9%. Ліси розташовані дуже нерівномірно. Вони сконцентровані переважно у Поліссі та в українських Карпатах. Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, при якому найефективніше використовуються земельні ресурси, формується екологічно стабільне середовище й найповніше виявляється весь комплекс корисних властивостей лісу.

Динаміка вкритих лісовою рослинністю земель лісового фонду України, млн га

Лісистість території України за природними зонами, %

За останні 50 років лісистість країни зросла майже в 1,5 рази, а запас деревини – в 2,5 рази. Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2,1 млрд куб. м. Загальна середня зміна запасу сягає 35 млн куб. м. Середня щорічна зміна запасу на 1 га у лісах Держлісагентства дорівнює 3,9 куб. м і коливається від 5,0 куб. м у Карпатах до 2,5 куб. м у Степовій зоні. Відбувається поступове збільшення запасу, що підтверджує значний економічний і природоохоронний потенціал лісів України.

Найбільшу питому вагу мають середньовікові деревостани – 45%, стиглі і перестиглі становлять майже 17%. Середній вік деревостанів становить близько 60 років, відбувається поступове старіння лісів, що впливає на їх санітарний стан.

Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна (*Pinus silvestris*), дуб (*Quercus robur*), бук (*Fagus silvatica*), ялина (*Picea abies*), береза (*Betula pendula*), вільха (*Alnus glutinosa*), ясен (*Fraxinus excelsior*), граб (*Carpinus betulus*), ялиця (*Abies alba*). Хвойні насадження становлять 43% загальної площі, зокрема сосна – 35%. Твердолистяні насадження – 43%, дуб і бук – 37%.

Розподіл лісів за категоріями залежно від основних виконуваних ними функцій, %

№ п/п	Країна	Загальна площа території країни, тис. га	Площа вкритих лісом земель, тис. га	Лісистість (у %)
1	Швеція	45 218	30 625	67,7
2	Іспанія	50 596	27 748	54,8
3	Фінляндія	33 814	23 116	68,4
4	Туреччина	77 945	21 702	27,8
5	Франція	54 919	17 572	32,0
6	Норвегія	32 376	12 884	38,3
7	Німеччина	35 702	11 076	31,0
8	Італія	30 132	10 916	36,2
9	Україна	60 355	9574	15,9
10	Польща	31 268	9319	29,8

Україна за площею лісів посідає дев'яте місце в Європі (без Російської Федерації).

Лісистість України у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, %

2. Власність на ліси

Відповідно до Земельного та Лісового кодексів ліси України можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Переважна більшість лісів перебуває у державній власності. В процесі розмежування земель до комунальної власності були віднесені близько 1,3 млн га (13%) земельних ділянок лісогосподарського призначення, що знаходяться у постійному користуванні комунальних підприємств, підпорядкованих органам місцевого самоврядування. Частка лісів приватної власності становить менше 0,2% загальної площі лісових земель. Близько 0,8 млн га лісових земель не надані в користування та віднесені до земель запасу.

В Україні історично сформована ситуація з закріпленням державних лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям кількох десятків міністерств і відомств).

За відомчим підпорядкуванням, найбільша площа лісових земель (близько 73%) перебуває у користуванні лісогосподарських підприємств Держлісагентства.

3. Державне агентство лісових ресурсів України

Державне агентство лісових ресурсів України (надалі – Держлісагентство), у підпорядкуванні якого перебуває 73% лісів країни, є центральним органом виконавчої влади у галузі лісового та мисливського господарства.

Основним завданням Держлісагентства є:

забезпечення реалізації державної політики у сфері лісового й мисливського господарства, а також охорони, захисту, раціонального використання й відтворення ресурсів лісу, мисливської фауни, підвищення ефективності лісового та мисливського господарства;

здійснення державного управління у галузі лісового та мисливського господарства;

організація виконання загальнодержавних, міждержавних і регіональних програм у сфері захисту, підвищення продуктивності, раціонального використання та відтворення лісів, а також участь у розробці та виконанні таких програм із питань використання та відтворення мисливської фауни, розвитку мисливського господарства, організація лісовпорядкування.

Структура Держлісагентства складається з його територіальних органів, підприємств, установ та організацій державної форми власності.

Ведення лісового господарства на місцевому рівні здійснюють державні підприємства, які входять до сфери управління Держлісагентства.

Державні підприємства лісового господарства відповідальні за весь комплекс лісогосподарських робіт – від садіння лісу до проведення рубок головного користування. Крім того, окремі підприємства мають потужності з первинної обробки деревини.

4. Пріоритетні напрямки діяльності.

Пріоритетами у роботі лісової галузі України є:

Підвищення рівня екологічної безпеки країни шляхом збільшення лісистості її території за рахунок залісення деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель.

Ведення лісового господарства на засадах невиснажливого лісокористування і екосистемного підходу. Забезпечення охорони лісів від пожеж, зменшення кількості пожеж та мінімізація їх наслідків.

Забезпечення охорони лісів від незаконних рубок та інших порушень лісового законодавства (зокрема, шляхом запровадження єдиної державної системи електронного обліку деревини).

Проведення обліку лісів, забезпечення прозорості ринку деревини.

Здійснення захисту лісів від шкідників і хвороб.

Охорона і відтворення мисливських тварин.

Розвиток лісової інфраструктури, будівництво лісових доріг.

Підвищення рівня екологічної культури поведінки населення у лісах.

5. Ведення лісового господарства на засадах збалансованого розвитку.

В Україні формується комплекс інституційних, організаційних та управлінських засад збалансованого розвитку лісового господарства, які одночасно спрямовані на використання природних ресурсів, покращення якості людського життя та збереження довкілля.

Лісові ресурси служать основою економічної системи ведення лісового господарства, а обсяг їх використання встановлюють такий, що забезпечує безперервність виконання лісами еколого-економічних функцій (природоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, ресурсні).

За рахунок використання лісових ресурсів лісове господарство отримує кошти для відтворення лісів, проведення лісівничих, лісоохоронних та інших заходів (державою в останні роки припинено фінансування витрат на ведення лісового господарства).

Деревина заготовлюється в порядку рубок головного користування, здійснення заходів з формування і оздоровлення лісів та інших рубок.

Лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування є розрахункова лісосіка, яка затверджується з врахуванням принципів безперервності та невиснажливості використання лісових ресурсів. Теперішній розмір розрахункової лісосіки становить 9,6 млн куб. м, а фактичне її використання до 90%.

Тобто фактичні обсяги лісокористування менші за розрахункову лісосіку, яка забезпечує екологічно збалансоване лісокористування.

Використання лімітів заготівлі деревини в порядку рубок головного користування в лісах України, (ліквід, млн куб. м)

Показники	по роках:									
	2003	2005	2007	2009	2011	2014	2015	2016	2017	2018
Розрахункова лісосіка	6,8	7,1	7,7	8,0	8,8	9,3	9,6	9,6	9,8	9,9
Фактична заготівля	6,1	6,5	7,1	6,7	8,0	8,2	8,4	8,4	8,5	7,5
% від розрахункової лісосіки	90	92	92	84	91	88	88	88	87	76

Загальні обсяги заготівлі ліквідної деревини в лісах України (ліквід, млн куб. м)

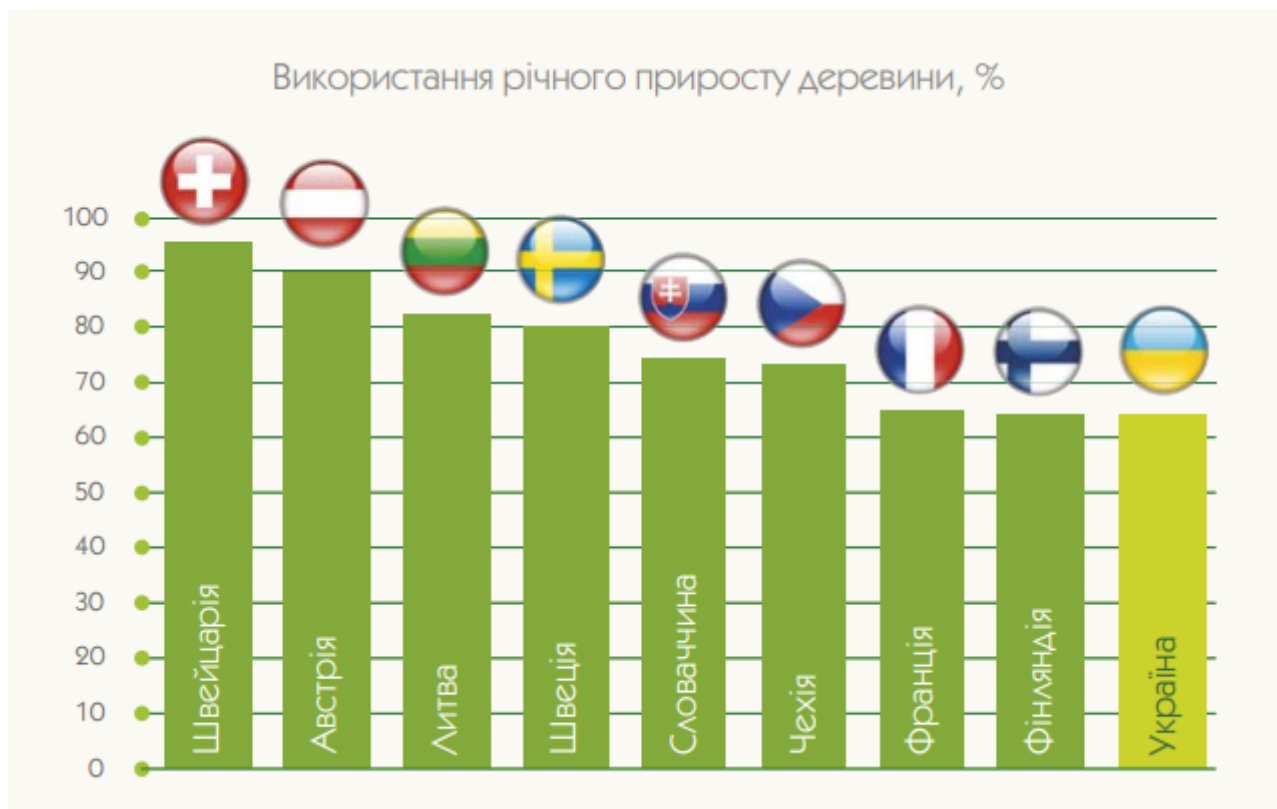
Показники	по роках:									
	2003	2005	2007	2009	2011	2014	2015	2016	2017	2018
Загальні обсяги	14,1	15,2	16,9	14,2	17,5	18,3	19,3	19,6	18,9	19,7
у тому числі:										
● головне користування	6,1	6,5	7,1	6,7	8	8,2	8,4	8,4	8,5	7,5
% до загальних обсягів	43	43	42	47	46	45	44	43	45	38
● рубки з формування і оздоровлення лісів, інші рубки	8,0	8,7	9,8	7,5	9,5	10,1	10,8	11,2	10,4	12,2
% до загальних обсягів	57	57	58	53	54	55	56	57	55	62

Загальний обсяг заготівлі ліквідної деревини від усіх рубок становить 19,7 млн куб. м. Деревина від рубок головного користування у загальному обсязі заготівель становить близько 38%.

Потенціальні запаси і можливості українських лісів великі й, на думку спеціалістів та міжнародних експертів, повністю не використовуються. Використання щорічного приросту перебуває в межах 64%, а в країнах Європи цей показник становить 70–80%. В Україні протягом року вирубується лише 0,9% запасу, тоді як у Швейцарії щорічний обсяг рубок відповідно становить 1,9% запасу, Чехії – 2,4%, Фінляндії – 2,8%, Великобританії і Бельгії – 3 і 3,1%.

Через збільшення площі стиглих і перестійних насаджень у лісах України, в найближчі роки об'єктивним є збільшення норми заготівлі деревини.

Щорічно заходи з формування і оздоровлення лісів (рубки догляду, санітарні, лісовідновні, реконструктивні та інші) здійснюються на площі до 409 тис. га.

6. Лісовпорядкування, моніторинг і сертифікація лісів.

ЛІСОВПОРЯДКУВАННЯ

Лісовпорядкування, як комплекс заходів з організації ефективного ведення лісового господарства, є обов'язковим для всіх лісів України.

Єдиною державною лісовпорядною організацією в державі є Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання (ВО «Укрдержліспроект»), яке безпосередньо підпорядковане Держлісагентству. Лісовпорядкування забезпечує органи влади та лісокористувачів різносторонньою інформацією про сучасний стан лісів, лісові ресурси, якісні та кількісні зміни, що

відбуваються в лісовому фонді, здійснює прогнозування цих змін, проводить визначення науково обґрунтованих норм невиснажливого, раціонального, екологічно збалансованого лісокористування, розробляє комплекс заходів щодо відтворення, охорони і захисту лісів.

У даний час виконуються дві категорії інвентаризації лісів:

господарська (базове лісовпорядкування);

оперативна (безперервне лісовпорядкування).

Базове лісовпорядкування є основою для розроблення перспективних проектів організації та розвитку лісового господарства на 10 років.

Основним завданням безперервного лісовпорядкування є підтримання в актуалізованому стані інформації про лісовий фонд.

За матеріалами базового і безперервного лісовпорядкування створюється і підтримується в актуалізованому стані повидільна і геопросторова бази даних лісового фонду. Повидільна таксаційна база даних (ПТБД) і геопросторова (картографічна) база даних (КБД) створені майже для всіх лісів, підпорядкованих Держліс агентству, а також для значної площі лісів інших користувачів. Бази даних є складовою частиною інформаційної підтримки сталого розвитку лісового господарства та управління лісами і мають широке використання у виробничій і науковій сферах.

ВО «Укрдержліспроект» виконує також роботи, які безпосередньо не відносяться до інвентаризації лісів, але розширюють інформаційне забезпечення галузі:

впорядкування мисливських угідь;

екологічний моніторинг стану лісів I рівня;

грунтово-лісотипологічне обстеження лісових земель;

детальне лісопатологічне обстеження лісів; протипожежне впорядкування лісів;

спеціальне впорядкування рекреаційних лісів та об'єктів природно-заповідного фонду із складанням відповідних проектів; і спеціальне картографування лісів;

розроблення прикладних програмних продуктів;

науково-дослідні роботи.

Основними напрямками розвитку ВО «Укрдержліспроект» є запровадження в лісовпорядкуванні і лісовому господарстві сучасних геоінформаційних технологій, освоєння нових технологій інвентаризації лісів, екологічний моніторинг стану лісів, контроль за впровадженням у виробництво проектів організації та розвитку лісового господарства.

Впровадження сучасних геоінформаційних систем розширює можливості оцінки лісового фонду через формування різних тематичних карт, отримання різноманітної довідкової інформації, прогнозування динаміки лісового фонду за різних сценаріїв організації лісогосподарського виробництва, побудови поверхонь і розрізів рельєфу та дає змогу забезпечити стале управління лісами на всіх рівнях (лісництво, лісогосподарське підприємство, область, Держлісагентство).

МОНІТОРИНГ ЛІСІВ

Нормативно-законодавча база моніторингу лісів визначається Лісовим кодексом України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про рослинний світ». Моніторинг лісів є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища. Згідно з Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391, на Держлісагентство покладено проведення моніторингу ґрунтів земель лісового фонду, лісової рослинності і мисливської фауни.

Україна приєдналася до пан'євро пей ського процесу захисту лісів та підписала Страсбурзьку резолюцію S1 щодо проведення моніторингу лісових екосистем (Резолюція «Європейська мережа постійних ділянок моніторингу лісових екосистем»). Необхідність проведення моніторингу лісів зумовлена потребами виконання низки інших міжнародних зобов'язань України, зокрема, таких як: Конвенції ООН про широкомасштабне транскордонне забруднення повітря, Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату.

Моніторинг лісів в Україні проводиться узгоджено з вимогами Міжнародної Спільної Програми оцінки та моніторингу впливу забруднення повітря на ліси в регіоні Європейської Економічної Комісії ООН (UNECE ICP Forests). Законодавством ЄС програма UNECE ICP Forests визначена у якості основної програми моніторингу лісів, яка охоплює усі країни регіону Європейської економічної комісії ООН (UNECE).

Діяльність з моніторингу за програмою UNECE ICP Forests проводиться на двох рівнях – рівень I (широкомасштабний моніторинг), який забезпечує систематичний збір інформації про зміни стану лісів у часі та просторі, та рівень II (інтенсивний моніторинг), який забезпечує поглиблене вивчення ефектів впливу стресчинників на стан лісових екосистем.

В Україні проводиться збір інформації про стан лісів на ділянках моніторингу I рівня на основі візуальних оцінок стану крон дерев та видимих пошкоджень лісової рослинності. Функції національного координаційного центру моніторингу лісів UNECE ICP Forests в Україні виконує Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації (УкрНДІЛГА), спеціалісти якого забезпечують науково-методичне супроводження спостережень та

інформаційний обмін з координаційним центром UNECE ICP Forests – PCC (м. Гамбург, ФРН).

Функцію збору даних на польових ділянках моніторингу надано лісогосподарським підприємствам, а формування баз даних покладено на ВО «Укрдержліспроект».

У центрі уваги моніторингу лісової рослинності знаходиться стан крони дерев, який слугує індикатором, що характеризує загальний стан окремого дерева або деревостану. Серед показників стану крони, які визначаються при моніторингу лісів, найбільш важливим є дефоліація – величина, яка свідчить про загальну нестачу листя у кроні дерева.

Дефоліація є узагальнюючим показником стану дерев, вона характеризує ступінь їх пошкодження внаслідок інтегрального впливу різноманітних чинників. Дефоліація є загальноєвропейським показником (індикатором) сталого лісового управління, який характеризує стан і життє здатність лісових екосистем.

Загалом стан лісів України за результатами моніторингу можна оцінити як задовільний.

ЛІСОВА СЕРТИФІКАЦІЯ

Лісова сертифікація – оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку.

Метою лісової сертифікації є забезпечення економічно, екологічно і соціально збалансованого ведення лісового господарства шляхом виконання відповідних загально визнаних і таких, що заслуговують на довіру стандартів.

Екологічно відповідальне ведення лісового господарства гарантує, що заготівля деревини і недеревинних продуктів лісу не загрожує біорізноманіттю, не зменшує продуктивність та підтримує виконання екологічних функцій.

Соціально корисне ведення лісового господарства допомагає як місцевому населенню і працівникам підприємств, так і суспільству в цілому в отриманні довгострокової вигоди, а також створює для місцевого населення потужні стимули для збереження лісових ресурсів та управління ними на основі довгострокових планів.

Економічно життєздатне ведення лісового господарства означає, що лісокористування надає достатню економічну вигоду без незворотних втрат лісових ресурсів, погіршення якості екосистем та шкоди для місцевих громад. Протиріччя між необхідністю отримання прибутку і впливом на ліс можуть бути мінімізовані шляхом реалізації усього спектру продуктів і послуг лісових екосистем за найкращою вартістю.

Виконання сертифікаційних робіт здійснюється акредитованими на міжнародному чи національному рівні компаніями. Такі процедури сертифікації гарантують незалежність, неупередженість та об'єктивність оцінки ведення лісового господарства у будь-якій країні.

Незалежна оцінка і підтвердження відповідального ведення лісового господарства є не тільки ринковою вимогою, але й поступово стає частиною законодавства розвинутих країн світу, зокрема ЄС. Як наслідок, в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС міститься стаття відповідно до якої сторони зобов'язуються сприяти торгівлі законною і сталою лісовою продукцією. Останнє означає по суті дотримання вимог стандартів лісової сертифікації.

В Україні розвиток отримала лісова сертифікація за міжнародною схемою Лісової опікунської ради (Forest Stewardship Council®, FSC®) – міжнародної некомерційної неурядової організації, метою якої є просування відповідального управління лісами в усьому світі. Детальну інформацію про FSC можна отримати на її офіційному сайті: <https://ic.fsc.org/>

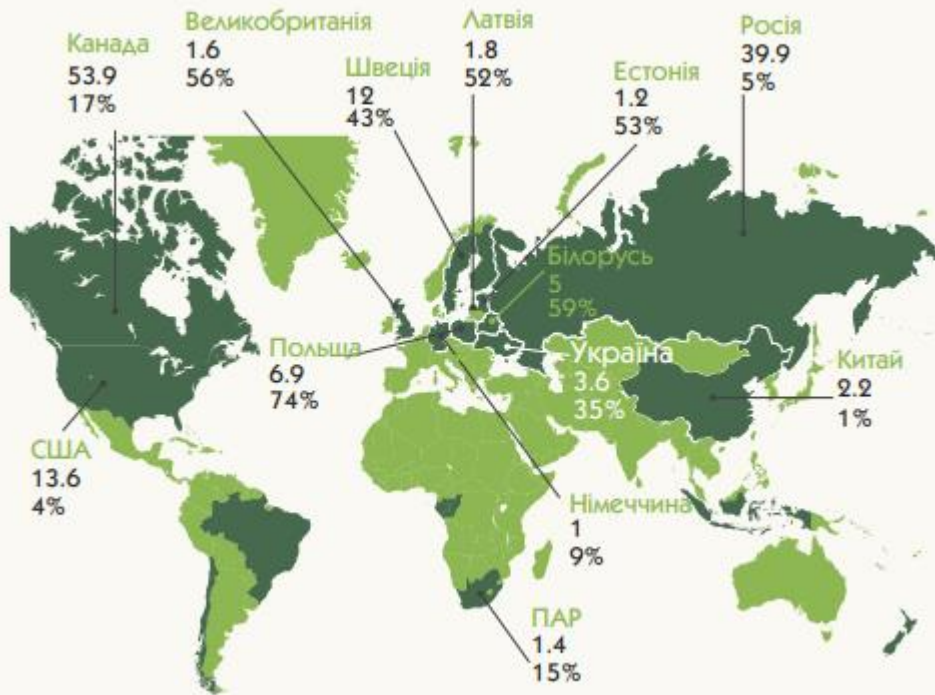
Станом на 1 березня 2019 року площа сертифікованих лісів сягнула 4,281 млн га, що становить 41% площі лісових ділянок країни. Переважна більшість (97,6%) усіх сертифікованих лісів перебуває у постійному користуванні державних лісогосподарських підприємств, що входять до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України.

Акредитованими органами сертифікації видано 108 сертифікатів відповідального ведення лісового господарства FSC. З них 2 представлені множинною лісоуправлінською сертифікацією, вони охоплюють державні підприємства у Волинській та Львівській областях. Інші 106 є індивідуальними сертифікатами лісогосподарських підприємств.

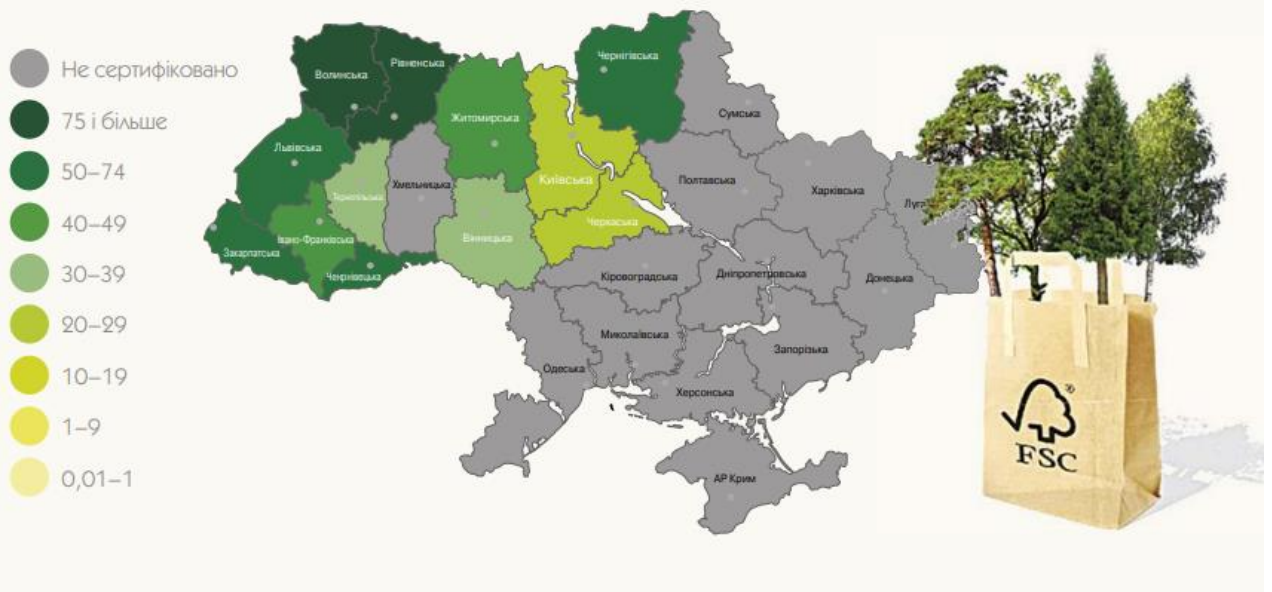
Сертифіковані ліси розташовуються нерівномірно і зосереджуються переважно в західних і північних областях країни. Сертифікацію ведення лісового господарства в Україні здійснюють три органи сертифікації. Це такі компанії: НЕПКон (www.nercon.org); «СЖС Південна Африка» (www.sgs.com) та «Лесная сертификация» (www.fcet.ru). Усі вони мають свої підрозділи або офіси в Україні.

Функціонує Національне представництво FSC в Україні: тел.: +38 044 223 63 45; email: info@fsc.org.ua, сайт: <https://ua.fsc.org/>.

FSC-ліси, мн га та % сертифікованих лісів

Частка сертифікованих лісів України за адміністративно-територіальним поділом, %

Рекомендована література

Основна

1. Войтович Р.В. Механізм реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні. Навчальний посібник, - К: НАДУ, 2007, - 72с.
2. Таллерт Л., Репортінг Г., Полякова Л. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві. – К: ДКЛГ, 2007. – 177с.
3. Вишняк А., Волошина Н., Дербаль Ю. та ін. Взаємопов'язане планування розвитку громад та лісового господарства. Практичний посібник. – Івано-Франківськ: «Фоліант», 2011. – 64с.

Допоміжна

1. Знаки натурні лісовпорядні і лісогосподарські. Загальні вимоги: ДСТУ 3534-97. – К., 1997. – 50 с.
2. Лісовпорядкування. Методичні вказівки до курсового проектування для студентів лісогосподарського факультету / О.А. Гірс, Л.М. Матушевич, О.В. Морозюк, Р.В. Сендзюк. – К., 2013. – 49 с.
3. Нормативно-справочные материалы для таксации лесов Украины и Молдавии / [Под ред. Швиденко А.З., Строчинского А.А., Савича Ю.Н., Кашпора С.Н.]. – К. : Урожай, 1987. – 560 с.
4. Бондаренко В.Д. Біотехнія: навч. посібник. – Львів: ІЗМН.- 1998. – 206 с.
5. Бондаренко В.Д. та ін. Мисливствознавство. – К.: РНМКВО.–1993.–197 с.
6. Бондаренко В.Д. та ін. Облік диких тварин / Практичні рекомендації // Львів. – 1089. – 65 с.
7. Данилов Д.Н. и др. Основы охотустройства / Под ред. Д.Н. Данилова // М.: Лесн. пром-сть. – 1966. – 332 с.
8. Злобин Б.Д. Подкормка диких животных. – М., - 1985. – 144 с.
9. Кузякин В.А. Охотничья таксация. – М. – Лесн. пром-сть. – 1979. – 198 с.
10. Лісовий кодекс України. – К., 2006. – 56 с.
10. Основы охотустройства Украинской ССР. Инструктивно-методические указания по проведению внутривоспроизводственного охотустройства. Ирпень. – 1985. – 249 с.